

УДК 82-311.6(1-88)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-49>

ХУДОЖНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ АРХЕТИПУ «ДІМ» В МІЛІТАРНІЙ АНТОЛОГІЇ «ОДА ДО УКРАЇНИ»

ARTISTIC TRANSFORMATIONS OF THE "HOME" ARCHETYPE IN THE MILITARY ANTHOLOGY "ODE TO UKRAINE"

Сидоренко О. Ю.,

orcid.org/0000-0001-8702-3659

аспірантка кафедри української літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Статтю присвячено виявленню та аналізу показових художніх трансформацій традиційного для структури менталітету українського народу архетипу *дім* у мілітарній новітній прозі періоду після лютого 2022 року. Концептуальність обраної в якості об'єкту дослідження антології «Ода до України» полягає в її беззаперечній репрезентативності в плані віддзеркалення специфіки дискурсу в наративному форматі колективного досвіду із фіксацією соціальних дискурсивних практик різних інтелектуальних еліт щодо певної проблеми, а також тематичній однорідності збірки, що поєднує оповіді про символічні або цілком фізичні простори, локуси, місця, які асоціюються з домом і формують як географічну, так і ментально-ціннісну мапу України.

Застосовані у процесі дослідження художніх трансформацій традиційного для структури менталітету українського народу архетипу *дім* здобутки міфологічної критики, рецептивної естетики та наративного аналізу сприяли потрактуванню архетипу *дім* як тілесної категорії (Л. Якимчук, В. Рафеєнко), простеженню його видозміни у мікропростір *дачі* (Т. Золотковська, А. Курков), особливий *ландшафт* (карпатський у Т. Прохаська та І. Карпи чи кримський в А. Левкової, знакові для особистісного становлення топоси Бакоти у К. Бабкіної і Трахтемирова в Любка Дереша), акту набуття конотаційних нашарувань щасливе *майбутнє* або сам факт можливості цього майбутнього (П. Яценко, О. Михед). Такі трансформації віковичного національного архетипу спричинені найперше загрозою втрати фізичного дому (власної оселі, населеного пункту, регіону чи навіть всієї країни) внаслідок терористичних атак, окупації чи ведення прямих збройних дій на конкретній території. Однак зазначені зміни також відбивають процес переходу поняття *дім* з утилітарно-фізичного рівня в метафізичне явище, що за умови найсильнішої екзистенційної кризи гарантуватиме можливість як особистісної, так і колективної реінкарнації.

Ключові слова: архетип, дім, мілітарна проза, антологія, війна, сучасна українська проза.

The article is dedicated to the identification and analysis of indicative artistic transformations of the traditional archetype of home in the mentality structure of the Ukrainian people in the military prose of the post-February 2022 period. The conceptual focus of the chosen research object, the anthology «Ode to Ukraine», lies in its undeniable representativeness in reflecting the specificity of discourse in the narrative format of collective experience, with the fixation of social discursive practices of various intellectual elites regarding a particular issue. It also highlights the thematic homogeneity of the collection, combining narratives about symbolic or entirely physical spaces, loci, places associated with home, and forming both a geographical and a mental-value map of Ukraine.

The artistic transformations of the traditional archetype of home in the mentality structure of the Ukrainian people were explored through achievements in mythological criticism, receptive aesthetics, and narrative analysis. This contributed to interpreting the archetype of home as a bodily category (L. Yakymchuk, V. Rafeyenko), tracing its transformation into the microspace of a dacha (T. Zolotkovska, A. Kurkov), a specific landscape (Carpathian in T. Prokhasko and I. Karpa or Crimean in A. Levkova, significant for personal formation of Bakota topoi in K. Babkina and Trakhtemyriv in Lyubko Deresh), and the act of acquiring connotational layers of a happy future or the very possibility of this future (P. Yatsenko, O. Mykhed).

These transformations of the age-old national archetype are primarily caused by the threat of losing a physical home (one's own dwelling, settlement, region, or even the entire country) due to terrorist attacks, occupation, or direct armed conflicts in specific territories. However, the mentioned changes also reflect the process of transitioning the concept of home from a utilitarian-physical level to a metaphysical phenomenon, ensuring the possibility of both personal and collective reincarnation in the face of the most profound existential crisis.

Key words: archetype, home, military prose, anthology, war, contemporary Ukrainian prose.

Постановка проблеми. Загальну літературно-культурну ситуацію після військової інтервенції РФ 24 лютого 2022 року найкрасномовніше описує лексема *оніміння*. Певний час письменники, а разом із ними і вся інтелектуальна еліта України, оговтуючись від шоку, були вимушені приміряти на себе нав'язані силоміць досвіди воєнного стану: волонтерів, військових, журналістів-дипломатів, фіксаторів воєнних злочинів, переселенців, біженців тощо. По-справжньому помітні ознаки життя подає вітчизняний літературний процес, зокрема видавнича сфера, вже наприкінці 2022 року, коли суспільство знову стало готове до сприйняття не лише публіцистичних, щоденникових, репортажних, документальних чи есеїстичних текстів, а й перших художніх антологій: «Війна 2022: щоденники, есеї, поезія», «Ода до України», «Воєнний стан», «ІБН БЛД РСН». Таким чином, вітчизняна література стала соціальним проектом, що не лише об'єднаний спільним травматичним досвідом, а передусім покликаний його зафіксувати, омовити, вербалізувати, а, отже, зробити перші кроки до подолання колективної травми. Найбільш різнобічною та ціннісною рефлексією травми війни позначені саме прозові антології, що виходили за підтримки солідарних польської та французької літератур («Війна 2022: щоденники, есеї, поезія» та «Ода до України»), характеризуються відсутністю цензурованості («ІБН БЛД РСН») або ж об'єднують художньо-публіцистичні тексти-рефлексії різних за фахом представників інтелектуальної еліти України («Воєнний стан» із передмовою головнокомандувача ЗСУ В. Залужного). Спільними для усіх згаданих антологій є звернення до архетипу дім, що внаслідок нового травматичного досвіду неминуче трансресує і набуває відповідних унікальному екзистенційному досвіду конотаційних нашарувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформації віковичного українського архетипу «дім» у мілітарній новітній українській літературі стали предметом досліджень таких вчених, як Н. Герасименко («Архетип дому в романі Сергія Жадана “Інтернат”», 2022) [1], А. Демченко («Поетика тріади “дім – не-дім – антидім” у збірці Сергія Жадана “Життя Марії”», 2015) [2], В. Дмитренко («Архетип дому в романі Галини Вдовиченко “Маріупольський процес”», 2021) [3], Л. Мачуліна («Національні архетипи як модус поезії спротиву в російсько-українській війні», 2022) [4]. У своїх наукових розвідках згадані вчені досліджують архетип дім як провідний сюжетнотвірний елемент, ключовий образ-символ, розкривають специфіку бінарних опозицій на кшталт «дім-антидім», «дім-не-дім», різних вимірів-площин локального та метафізичного потрактування одного з найбільш концептуально наснажених архетипів національного характеру українців. Утім, нові суспільно-історичні виклики зобов'язують простежити подальші трансресивні процеси, що відбуваються у структурі згаданого архетипу. Позаяк, найбільш концептуальними та показовими в плані віддзеркалення специфіки дискурсу в наративному форматі колективного досвіду з репрезентацією соціальних дискурсивних практик різних інтелектуальних еліт щодо певної проблеми є саме антології, **метою нашого дослідження** є спостереження та аналіз показових художніх трансформацій традиційного для структури менталітету українського народу архетипу дім на прикладі концептуальної збірки-репрезентанта нового соціокультурного досвіду повномасштабної фази російсько-української війни – «Ода до радості» (упорядник – Еммануель Рубен).

Виклад основного матеріалу. Збірка есеїв, оповідань та віршів «Ода до України», ідейним натхненником появи якої є французький письменник Е. Рубен, мала за мету познайомити Європу з речами, «які є символічними для українців і оселяються в наших серцях, уособлюючи те, що називається Домом» [5, с. 15]. Це історії 14 українських авторів та авторок про трансформації і спостереження над видозмінами локусів, топосів, індивідуальних чи колективних місць сили, які формують як географічну, так і ментально-ціннісну мапу України, що через війну хоч і зазнала непоправних змін, та все ж зберегла свою сакральну силу. На самому початку збірки навіть розміщено карту України, в якій позначено ті локуси й топоси, про які йдеться в оповіданнях письменників. Антологія вийшла одночасно двома мовами: українською – «Ода до України» та французькою – «Hommage à l'Ukraine» за сприяння платформи WeEurope. Геогра-

фія збірки відбиває топоси 11 з 24-х областей України, а також Криму. В кожній з оповіданих письменниками історій прямо чи опосередковано простежується спроба дати відповідь на такі екстрапольовані подіями війни тригерні питання: коли дім врешті-решт припиняє бути твоїм? чи здатна війна по-справжньому позбавити людину відчуття дому? як відчувають світ і своє місце в ньому ті, хто втратив свій дім чи став вимушеним переселенцем?

Без перебільшення одним із найбільш значущих українських національних архетипів слід уважати саме *дім*. Його смислове поле в структурі менталітету українців доволі широке та розгалужене: панівними слід вважати мета-концепти рідна оселя/домівка, батьківська хата, житло, рідна земля, батьківщина, і, звісно, саме поняття осілість, на якому особливу увагу акцентує автор книги «Український менталітет. Ілюзії – міфи – реальність» О. Стражний [6, с. 290]. На емоційно-чуттєвому рівні архетип дому найчастіше асоціюється з відчуттям затишку, захищеності, психологічного комфорту, спокою, гармонії, миру, певної впорядкованості і порядку загалом. Відтак цілком закономірно, що саме архетип *дім* у мілітарних текстах періоду повномасштабної війни (з 2022 року) зазнає очевидних концептуальних трансформацій, видозмінюючись залежно від індивідуального досвіду очевидця війни чи її жертви. Наприклад, в умовах фізичної втрати дому (квартири чи будинку), вимушеного переселення архетип *дім* набуває унікальної нової конотації і в багатьох авторів асоціюється з *тілом*. «Мій дім – моє тіло. Куди ти можеш сховатися від зовнішнього світу, якщо твоє місто в облозі, а снаряди свистять за вікнами? Лише в своє тіло» [5, с. 34]. пише у своєму оповіданні «Улюблене місце – дім» Любов Якимчук. До всього того це тіло може бути не лише твоїм власним, а й інших дорогих тобі людей: «...дім може бути лише тілом, коли відокремлюється від світу тільки заплющеними повіками. Але також він може бути в людях, яких любиш, і в тому всьому, що вони роблять довкола себе» [5, с. 45].

Переселенка з окупованої у 2014 році Луганщини Любов Якимчук, споглядаючи сепаратистські настрої свого регіону, констатує: «Мій дім помирав» [5, с. 40]. Водночас письменниця доповнює структуру архетипу дому новими конотаціями, такими як *рана*, *травма*, позаяк спогляди про втрачений будинок чи понівечене, зруйноване село/місто-привид неминуче ранять і травмують його колишніх жителів: «Війна руйнує не лише наші улюблені місця, а й улюблені слова. А, мабуть, найбільше постраждало від війни слово «дім». Сотні тисяч людей в Україні втратили своє слово «дім». Це слово тепер для них означає рану» [5, с. 33]. Однак, оскільки дім, як і тіло, набуває ознак живого організму, що може помирати, то з плином часу воно здатне до відтворення й переродження. Процес набуття нового дому замість втраченого («З'явився новий дім, а слово «дім» набуло колишнього змісту» [5, с. 44] – реалія, з якою зіштовхнулося чимало внутрішніх переселенців, адже існують цілком реальні історії про жителів Криму, які після окупації півострова 2014 року осіли в Маріуполі, а після знищення міста російською армією 2022 року були вимушені вкотре пережити непростий досвід переселенця й шукати новий безпечний дім. Попри власний сповнений драматизму досвід переселенця Любов Якимчук точно переконана, що людині під силу навіть у найбільш критичний момент мобілізуватись, облаштувати новий для себе простір, з якого неодмінно «виросте ще один справжній дім» [5, с. 44]. Фіксує й авторка те, яким чином повномасштабна війна трансформувала звичні слова, надала їм нових конотацій, наприклад, коридор – це «більше не транзиторна кімната-перехід із публічного простору в приватний, а безпечне місце, адже там немає вікон, але є дві несучі, тобто захисні, стіни» [5, с. 23]. Подібних конотаційних нашарувань зазнали і простори ванної кімнати, підвалу, сховища.

Ще один письменник, який двічі пережив досвід вимушеного переселенця – донеччанин Володимир Рафеєнко. У його есеїстичному оповіданні «Терикони, троянди, сонце і степ» архетип дому так само набуває ознак тілесності: «Не хотілося вірити, що моє рідне місто таки відріжуть по живому від моєї батьківщини» [5, с. 114]. Однак для письменника повернення колишнього змісту поняттю апріорі неможливе, адже дім у його свідомості – це непорушна

сталість, сформована на основі прожитих у цьому місці емоційних станів, набутого життєвого досвіду, локального відчуття ландшафту і, звісно ж, комфортного для співпроживання ментально-ціннісної атмосфери спільноти, з якою розділяєш цей час і цей простір. На тверде переконання письменника, навіть за умови деокупації видозмінений донецький регіон вже не зможе набути колишнього змісту, яке автор вкладає в слово дім: *«У житті кожної людини все ж є речі незмінні, і для мене Донецьк у цьому сенсі – певна константа. Я завжди любитиму той Донець, якого вже немає. Скільки ще лишається часу мого життя, стільки я сумуватиму за моїм містом. Але більше ніколи не повернуся туди. Навіть коли над містом майоритимуть українські прапори»* [5, с. 111]; *«Того Донецька, який я знав, із котрого колись поїхав, уже немає і, на жаль, ніколи не буде. Він залишається тільки в моєму серці»* [5, с. 124].

Унаслідок проникнення у загальний субстрат донецького краю сепаратистських ідеологем письменник ледь не на клітинному рівні відчуває, як дім витісняє його зі свого топосу, відчувається на ментальному рівні (*«...Донецьк дедалі більше віддалявся від мене, а я – від нього»*) [5, с. 123]. І хоч місто все ще на символічному рівні нагадує колишні обриси дому, невідворотність остаточного розриву з ним змушує письменника добровільно залишити токсичний через вплив російських гібридних засобів пропаганди Донецьк (*«Я дивився на нього і прощався з ним. З нашим великим степовим сонцем»*) [5, с. 123], аби мати шанс на ще не визначене, та все ж майбутнє.

Однак для когось дім – це не лише місце постійного проживання. У своїх художніх текстах Таїс Золотковська та Андрій Курков істинне значення дому вкладають у простір *дачі* – заміського будинку з, як правило, озелененою присадибною ділянкою, що використовується як своєрідне курортне, рекреаційне місце і для міських жителів є реалізацією української мрії про свій маленький хутірський спосіб життя. В однойменному оповіданні Таїс Золотковська називає дачу місцем *«прибуття, відпочинку та важкої роботи»* [5, с. 49], справжнім домом, цілим мікрокосмосом і світом для однієї невеликої родини: *«Дача – це світ для моєї родини. Наш дім»* [5, с. 54], *«Дача – це мікрокосм. Це місце, де ми садимо дерева, які нам подобаються»* [5, с. 56]. Як і Любов Якимчук, Таїс Золотковська олюднює свій дім, уважаючи його повноцінним членом родини, адже він теж вимагає піклування й турботи: *«У нашому житті дача – це не місце, а член родини. Вона потребує постійної уваги: лагодити дах, поливати рослини, розпалювати вогонь»* [5, с. 52]. Ідилічний світ сімейного дому-дачі, що здатна зібрати всіх рідних, руйнує війна, яка спершу вражає основне помешкання письменниці на Салтівці (спальний район Харкова), а потім через тимчасову окупацію позбавляє родину будинку в невеличкому селі Харківської області. Однак через те, що на дачі людина не проводить більшість свого часу і цей простір не сприймається як основний дім, навіть попри окупацію заміський будинок продовжує бути символом безпечного й гармонійного життя, повернення до якого все ще можливе: *«То наша дача. Окупована, звільнена й така тиха, що чути, як падають зірки»* [5, с. 57].

Подібний висновок можна зробити і прочитавши оповідання «Село Лазарівка та його околиці» Андрія Куркова. Події відбуваються в невеличкому селі Лазарівка Житомирської області, що розширило свої межі за досить трагічних обставин (туди переселяли жителів Прип'яті та навколишніх населених пунктів після Чорнобильської катастрофи 1986 року). У ньому письменник проживав на своїй дачі в період ковіду, воно ж замінило рідні місця Київщини. Відтак, вимушене переселення внаслідок близькості Лазарівки до багатостраждальних Бучі й Гостомеля письменник не сприймає як остаточну втрату дому і, подібно до Таїс Золотковської, сподівається на повернення до свого безпечного сакрального місця душевної рівноваги (*«наш маленький рай»*) [5, с. 239]), за яким наглядають сусіди, адже дім, як живий організм, видозмінюється, *«він справді живе і росте, незважаючи ні на що. І невдовзі ми обов'язково туди повернемось»* [5, с. 239].

Дім у більшості випадків суто з утилітарного погляду – це далеко не найкраще і найкомфортніше місце на Землі. Щодо цього по-своєму іронізують у своїх текстах як Андрій Курков

(«Колись у студентські роки я пожартував: «Легко полюбити Париж! А ти спробуй полюбити Житомир!» [5, с. 227]), так і Андрій Любка («Освідчитися місту в коханні можна тільки в один спосіб – жити в ньому. Отож я освідчився в коханні Ужгороду й живу тут» [5, с. 214]).

Однак подеколи дім – це проєкція того майбутнього, про яке мрієш, яке жадаєш, це свідомий вибір мешкати там, де наявні всі важливі для того умови. Ледь не в кожного українця існує своя персональна візія такого майбутнього, саме тому найперша утилітарна потреба кожного дорослого – це мати свій комфортний дім, що не завжди збігається з місцем, де ти народився. «Українська мрія вкорінена у тому, щоби мати багато простору, жити заможено, затишно і бути самому собі господарем» [5, с. 177], – переконаний письменник Петро Яценко, тому його свідомий вибір дому випав на інфраструктурно розвинене село київської області – Крюківщину. Такими селами стрімко обростає столиця України: «Це був маленький зліпок нової України. України, що забула про війну. Буча, Ірпінь, Макарів, Гостомель, Вишгород, Вишневе – такі самі міста-супутники Києва з таким самим добробутом, як і Крюківщина» [5, с. 182]. Саме ці населені пункти на початку повномасштабного вторгнення в лютому–березні 2022 року стали об'єктом нещадних звірств окупаційних російських військ.

Подібно до Петра Яценка, Олександр Михед у своєму оповіданні «Бєбі і Пєппі» фіксує, як його омріяний досконалий дім у Гостомелі у найперший тиждень війни знищила російська ракета, «...розтроцивши чотири найщасливіших роки життя. Ми втратили дім, і саме відчуття дому» [5, с. 170]. Однак саме ці невеличкі села Київщини, що прийняли на себе найбільший удар під час спроби захоплення столиці, виявилися найбільш реактивним простором до самовідновлення: вже впродовж першого місяця деокупації і виявлення масових місць захоронення закатованих жителів мешканці Ірпеня, Бучі, Гостомеля на інших населених пунктів масово поверталися, аби відбудувувати свої дома, які для людей означають значно більше ніж помешкання для проживання. Цей простір у них асоціюється з щасливим майбутнім, права на яке намагався позбавити *руській мір*. Таку світоглядну життєствердність української нації і уславлює у своєму оповіданні «Поле, «Бентлі», Крюківщина» Петро Яценко: «Але кожна нова машина на стоянці, кожне зайняте місце, кожна мелодія з колонки у ресторані, кожне вікно, що світилося ввечері, незважаючи на режим світломаскування, – усе це свідчило, що Українська Мрія переможе так, як відеомагнітофони та жуйки перемогли зрештою Союз» [5, с. 186]. Таким чином, аналізовані тексти демонструють, як архетип дому набуває ще однієї конотації – щасливе *майбутнє*, право на яке глибоко вкорінене у ментальній парадигмі української нації.

Натомість художні тексти Анастасії Левкової, Тараса Прохаська та Ірени Карпи споріднює спільна конотація архетипу дому, що полягає в особливому *ландшафті*, з яким на психо-емоційному рівні асоціюється дім. Оповідання «Обсипаються каштани» Анастасії Левкової – це рефлексія не просто втраченого дому в Бахчисараї, а втраченої цілої маленької Вітчизни – Кримського півострова, по якому ось уже третє століття *«топчється важким чоботом»* біснுவатий сусід [5, с. 71]. Колоритний та атмосферний ландшафт кримського краю, в якому зростала й формувалася письменниця, настільки унікальний та самобутній, що неминуча розлука з ним викликає у жінки тугу й розпач: «Біла акація розпустила свої пахучі квітки, скоро цвітнуть лаванда й чебрець – чи десь іще я відчуватиму їхній запах? Чи десь іще бачитиму ці скелі та сосни, ці вулички, струнки мінареті?» [5, с. 73]. Ландшафт – це чи не єдиний зліпок того первинного Криму, що пов'язує і зв'язує кримських татар з історією їхніх предків, адже всі інші топографічні знаки батьківщини були нещадно знищені окупаційною владою ще під час депортації всередині минулого століття: «Назви наших міст і сіл були стерті ще в 1940-х, топонімія стала нелогічна й безлика – така, як усюди на шостій частині земної кулі» [5, с. 65]. Кримськотатарська мрія абсолютно тотожна українській, можливо, саме тому кримські татари настільки солідарні й генетично та ментально більш споріднені з українцями, ніж з росіянами. Неспроста письменниця згадує і те, що на її весіллі гості бажали молодятсам саме *«великого*

заможного дому, багато дітей і – «щоб лишались у Криму» [5, с. 66], адже істинна цінність для людини – це її родина і її дім.

Оскільки лише ландшафт є своєрідною хромосоною, що на просторовому рівні консервує генетичну пам'ять певного народу, для українців, як і для кримських татар, гірський ландшафт є показовим, адже він асоціюється з цілковитою свободою і неможливістю бути поневоленим. Ця думка витікає з оповідання «Найвище озеро в Карпатах» Ірени Карпи: *«Карпатський дух, чий вподобання зрозумілі з його імені: «щезник» – від слова «щезнути», зникнути, випаруватися безслідно. Хоча, здається, його можна було б назвати просто «Час». А гори, в яких він живе, стоять собі й далі, коли від жодного з нас і сліду не залишиться»* [5, с. 200].

Дитина гір – Тарас Прохасько у своєму оповіданні «Східна межа ареалу буків» також підкріплює цю думку тезою, що з самого малечку саме ландшафт визначає спосіб мислення, самосприйняття людини у світі: *«...субстратом для життя думок уже від раннього дитинства стає відбиток на ділянках мозку того ландшафту, який відкрився дитині ще перед тим, як вона почала мислити. Я побачив світ у горах. У Карпатах. У Східних Карпатах»* [5, с. 203].

Відтак, архетип дому здатний впускати у своє смислове поле ще одну конотацію – ландшафт як носій генетичної пам'яті, стерти який з обличчя Землі не здатна навіть найкривавіша війна.

Ландшафти, описані у текстах Катерини Бабкіної та Любка Дереша, відрефлексовують не рідні для письменників топоси, однак знакові для трансформації їхньої ціннісно-ментальної парадигми. Найбільше нині вражає пророчість цих художніх історій. Написані вони були до підриву російськими окупаційними військами Каховської ГЕС у червні 2023 року, але в них ідеться про затоплені внаслідок радянської політики індустріалізації і будівництва системи ГЕС село Бакота в Хмельницькій області («Це потрібно прожити» К. Бабкіної) та півострів Трахтемирів у гирлі Дніпра поблизу Канева на Черкащині («Українська Атлантида» Любка Дереша).

Для львів'янина Любка Дереша Трахтемирів ніколи не був домом, однак цей оповитий містикою та легендами простір часів козаччини тривалий час митець уважав своїм персональним сакральним простором, який посприяв остаточній самоідентифікації письменника, його сприйняттю себе як українця, запобігши проникненню у свідомість та остаточному вкоріненню хибних, нав'язаних зовні ворожих ідеологем: *«Врешті велетенські трахтемирівські «машини Бога» перекодували і моє життя, допомігши провести лінію між тим, чим я є, і тим, чим я бути не хочу, – та стати українцем. Деякі речі. Гадаю, повинні зникати в глибинах небуття. Атлантида – це не лише туга за прекрасним минулим. Це також і шанс попрощатися з чимось навіки»* [5, с. 98]. Рефлексія втрати Трахтемирова – української Атлантиди, що *«пішла під воду і буквально, і метафорично»* [5, с. 78] в умовах катастрофи і загрози втрати всієї країни на початку 2022 року, – це своєрідний ескапізм, адже попередній досвід розриву з сакральним місцем дався письменнику непросто: *«Утім, здається, я видобуваю всі ці потонулі в минулому химери Трахтемирова, лише аби не говорити про власну Атлантиду, котра теж пішла під воду з початком повномасштабної війни в Україні в 2022-му»* [5, с. 90]. Про це свідчать емоційно наснажені описи, в яких проступають контури давно втраченого світу, що опинився під товщею води: *«...рибалки, що впливають туманними ранками на Дніпро, напевно, іноді бачать у чорній безодні ріки обриси будинків чи, може, хрести й куполи на затоплених церквах»* [5, с. 85]. Однак свіжий і в стократ сильніший травматичний досвід повномасштабної війни став для письменника ще одним підтвердженням того, що свого часу він зробив правильний вибір, не піддавшись впливу гібридних рупорів російської деструктивної пропаганди: *«...почерк «надлюдей», «симфонічних особистостей» із півночі, що прийшли завойовувати Україну, – залишали по собі купи фекалій посеред захоплених квартир і адмінприміщень – впізнається знову, коли російські війська намагалися захопити Бучу, Гостомель, Ірпінь. Це і є той дивовижний розрив між «великою російською культурою» і страшною російською реальністю – бездонна щілина, в темряві якої живе загадкова російська душа»* [5, с. 97]. Спостері-

гаючи, як більшість населення України в цей час проживає свій ціннісно-ментальний розлам і розрив із колишніми інфантильними переконаннями, сліпою вірою у єдиний слов'янський конгломерат, Любка Дереш констатує, що нарешті весь «*“руській мір”, що був в Україні, теж пішов на дно*» [5, с. 98].

В оповіданні «Це потрібно прожити» Катерина Бабкіна подібним чином проводить паралелі між знищенням давнього села Бакота й руйнівними наслідками вторгнення російської армії. Створюючи свій художній текст, авторка ще не знала, що через певний проміжок часу вся Україна відчує не метафорично, а цілком реально, «*як це, коли твій світ залило водою і ти полишаєш своїх мертвих, свої стежки, свої лази і нори?*» [5, с. 108]. Емоційний стан письменниці суголосний із досвідом тих, хто став вимушеним мігрантом внаслідок переселення людей перед початком процесу будівництва ГЕС, адже маленький персональний щасливий світ, як і тоді, руйнується все тими ж ворожими руками, однак ще більш варварськими методами: «*...мій світ на дні, деє глибоко, схований від мене, недосяжний, зранений, зболений, захлинається під товщею – не води, а кривавої навали. І мені, хай я і не там, бракує повітря також, і я захлинаюся разом із ним*» [5, с. 109].

У передмові до антології «Ода до України» літературознавиця і письменниця Богдана Романцова резюмує: «*Наші місця маленькі й затишні, але дім наш давно розрісся поза їхні межі. 24 лютого світ раптом нескінченно стиснувся й блискавично розширився, ніби у мить Великого вибуху*» [5, с. 128]. Відтак, для кожного українця дім більше не обмежується стінами квартир чи будинків, дім із доволі утилітарно-фізичного поняття трансформувався в метафізичне явище, яке неможливо знищити ні ворожою пропагандою, ні ракетами, адже кожна людина носить свій дім із собою і здатна в будь-якому новому просторі відродити його у цілком реальному вимірі.

Висновки. Після початку повномасштабної фази російсько-української збройного протистояння наприкінці лютого 2022 року українські письменники все частіше фіксують трансформації віковичного архетипу дому в структурі національного характеру українця, допомагаючи таким чином повернути віру в можливість духовного та фізичного відродження після навіть найбільш травматичного досвіду сучасної війни. Подібні видозміни актуалізовані внаслідок загрози втрати фізичного дому через тероризм, окупаційні та збройно-насильницькі дії загарбника. Факт зрушення у семантиці архетипу *дім* відбивають трансгресію цього поняття з утилітарно-фізичного рівня в метафізичне явище, що навіть в умовах найсильнішої екзистенційної загрози гарантуватиме можливість особистісної і колективної реінкарнації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герасименко Н. Архетип дому в романі С. Жадана «Інтернат». *Академічні студії*. Серія: Гуманітарні науки. 2022. № 1. С. 9–16.
2. Демченко А. Поетика тріади «дім – не дім – антидім» у збірці Сергія Жадана «Життя Марії». *Сучасні літературознавчі студії*. Феномен Дому в літературознавчій перспективі: зб. наук. праць / гол. ред. Н. Висоцька. 2016. №13. С. 207–216.
3. Дмитренко В. Архетип Дому в романі Галини Вдовиченко «Маріупольський процес». *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2021. №15 (15). С. 149–160.
4. Мачулін Л. Національні архетипи: як модус поезії спротиву в російсько-українській війні. *Культура України*. 2022. №77. С. 19–27.
5. Ода до України: збірка есеїв, оповідань та віршів / упоряд. Е. Рубен. Київ: Книголав. 224 с.
6. Стражний О. Український менталітет: ілюзії, міфи, реальність. Київ: Книга, 2008. 366 с.